

Гриб В.І. Факультет Права, публічного управління та адміністрування,
кафедра Публічного управління та адміністрування

Гриб В. І. Аксиологічні паралелі моралі та права / В. І. Гриб // Вісник ФІЕП :
збірник наукових праць. Вип. 17. – Вінниця, 2019

Аксиологічні паралелі моралі та права

Мораль та право взаємодоповнюють себе як цінності. Історія свідчить про доречність такого взаємодоповнення. Так, ще давньогрецькі філософи говорили про законопокірність як про найвищу добродетель. Вони не розділяли правове та моральне, а навпаки підкреслювали їхню єдність як поєднаність потрібного зі справедливим. Слід наголосити, що взаємозалежність моралі та права, представлені такими міркуваннями, не має причинно-наслідкового характеру, а мислиться як строго логічна залежність, а саме, коли одне поняття є необхідною основою для іншого. Таким чином, ще в давнину виникла потреба необхідності існування серед форм суспільної свідомості ще й такої форми як правосвідомість. Її значимість полягає в тому, що в даному понятті фіксується взаємодія права та моралі, стверджується, що юридичні норми повинні спиратись не лише на практичну доцільність, а й на моральні цінності. Якщо ж такого не відбудеться, то цінність юридичних норм буде падати, з ними перестануть рахуватись, не будуть їх виконувати. Прикладом такої ситуації є революції та інші кризи в історії людства, коли правові норми перестають діяти саме через те, що вони втрачають свою моральну опору.

Зважаючи на вказаний взаємозв'язок моралі та права, потрібно підкреслити той факт, що право й мораль, діючи в одному й тому ж напрямку, створюють передумови необхідні для виховання особистості, а саме, взаємодію моральності й правового виховання. Адже, морально-правове виховання має велике значення для подальшого засвоєння особою правових цінностей. Відомо, що людина, для якої слова «совість», «обов'язок» набули характеру переконаності, менше схильна до здійснення злочинів та

правопорушень [9]. Це вказує на те, що у морального та правового виховання є лише частково спільний простір, бо моральне виховання охоплює всі сфери людського спілкування, а правове регулює далеко не всі відносини між людьми. Моральне виховання має всезагальний характер, а тому стоїть над правовим вихованням. Мораль вчить чинити не лише згідно з законом, а й спонукає до перетворення правових норм в особисті переконання. Тому, лише в єдності моральне та правове виховання можуть дати плід, який є синтезом морально-правових цінностей з одного боку, та реальних відносин людей з іншого. З'єднуючись та накладаючись одне на одне, вони створюють феномен морально-правового виховання. Іншими словами - мораль регулює через виховання, а право виховує регулюючи. Функцією такого виховання є формування поведінки, яка полягає в активному та свідомому виконанні норм як моралі, так і права. Метою морально-правового виховання є формування в особистості моральної та правової культури, тобто свідомого ставлення особи до своїх прав та обов'язків, поваги до закону, готовності до його виконання та боротьби з правопорушеннями.

Зміст морально-правового виховання полягає у формуванні духовного, ціннісного ядра правової та моральної свідомості, цінностей свободи, справедливості, рівності, гуманізму. Якщо в процесі виховання буде задіяна аксіологічна картина правової реальності, яка зображає нормативний аспект права, то правова соціалізація буде успішною. Сучасні аксіолого-правові дослідження тлумачать морально-правові цінності як свідомо зумовлені потреби, розглядають їх в якості детермінованих соціально-історичними та економічними причинами, досліджують духовно-ціннісний взаємозв'язок моралі та права [5; 6; 7; 8; 10]. Справжню відмінність права та моралі можна знайти, якщо вийти за межі конкретних норм та емпіричних законів і зануритись в царину культури, в глибини особистісного метафізичного вибору людей. Адже, цінності в праві та в моралі це перш за все явища духовної реальності з їх метафізичними та трансцендентальними аспектами. Так, проблеми прав і свобод особи, злочину і провини, покарання і прав того хто

вчинив злочин, пов'язані з усвідомленням моральної і правової регуляції поведінки людини. Ось чому, на ранніх етапах виховання відбувається засвоєння цінностей без визначення їх видової належності, закладається лише основа правового виховання. Зате потім, моральні цінності починають притягувати правові, визначаючи їхнє місце в загальній ієрархії цінностей. Якщо в майбутньому ця ієрархія знайде підтвердження та визнання в повсякденній практиці життя, то тоді процес виховання, результатом якого є отримання культурної в правовому сенсі особистості, можна буде вважати ефективним.

Мораль і право в ціннісному відношенні мають спільну основу, вони ґрунтуються на наявності свободи волі у людини і, в такий спосіб, пов'язані з її відповідальністю за власні вчинки. Тобто, проблема взаємовідносин права і моралі – це проблема взаємин ціннісних ієрархій. Моральні цінності є більш універсальними, вони пов'язані зі світоглядними основами, є цінностями вищого порядку, а право на них спирається. Тому, не можна погодитися з тим, що право моральне саме в собі з самого початку, бо це вірно лише в межах концепції розрізнення права й закону і, в результаті, веде до ототожнення права та моралі. В епоху Нового часу існувала концепція природного права людини, згідно якої потрібно розрізняти нормативний та аксіологічний підходи до права, де перший є лише інструментальним проявом права, а другий, натомість, є виразом абсолютної цінності права. В сенсі свого ціннісного змісту право порівнюється з мораллю в якості різних за статусом, але взаємодоповнюючих одне одне ціннісних систем. Право починає розглядатись як таке, що набуває свого вищого сенсу та значення тільки в єдності з етичними категоріями, а не лише як конкретизація моральних обов'язків.

Основою справедливості в суспільстві є право з початками формальної рівності, а роль моралі полягає у визначенні меж втручання державної влади і розмежуванні внутрішнього та зовнішнього просторів людської індивідуальності. Внутрішній простір переживань індивіда є його приватною

територією буття і тому він байдужий до закону, але зовнішній простір, це вже простір його дій, де індивід вступає у відносини з діями інших індивідів, а тому вже не байдужий до закону, бо тут потрібне правове регулювання. Мораль внутрішньо взаємно перетинається з правовим регулюванням, наприклад, злочин підлягає осуду не лише з боку закону як правової норми, але й з боку громадської думки, яка опирається на мораль.

Таким чином, лише формування правової держави реально надає праву того високого значення, яке слідує з моральної суті суспільства, соціальної справедливості, дозволяє позбутися системи заборон, яка визначає характер взаємовідносин між особою та суспільством, розчиняє індивіда в суспільстві, що породжує дух самозречення та самопожертви [4]. Правова держава зацікавлена в організації правового виховання своїх громадян, бо це впливає з необхідності розвитку соціуму, організації взаємодії держави з громадянським суспільством, усвідомлення громадянами власної правової цінності. Право та справедливість як цінності завжди взаємозумовлювались у всіх правових системах – від стародавніх часів до сучасних національних систем. Справедливість – це примирення сторін що ворогують між собою, це забезпечення рівності в судах, презумпція невинності, відкритість та гласність у судових процесах тощо.

Справедливість стає цінністю в такому явищі як народні звичаї, вікові культурні традиції, універсальні правила поведінки, які передаються від покоління до покоління. Саме про це писав відомий німецький філософ Георг Гегель вказуючи, що культурні утворення є незалежними від окремих індивідів. Навіть більше, своєю організацією та нормами вони визначають волю, свідомість цих індивідів в різних сферах: в сфері правовій, релігійній, моральній і навіть науковій [2]. Культурні традиції, цінності кристалізуються в своєрідні кодекси поведінки та виконують функцію координації різних прагнень людей в умовах загальної мети. Слід враховувати правові звичаї та традиції, адже опора на народні цінності дає можливість ефективного правовиховання, формування правової культури особистості.

Потрібно розрізняти формальну та реальну основу права, якщо перша фіксує увагу на його зовнішніх сторонах, то другою є культурно-нормативна система даного суспільства. В зв'язку з цим можна сказати, що повною основою, яка розкриває базову цінність правових начал суспільного життя, є взаємодія права та законодавства на принципах невід'ємних прав людини як суб'єкта громадянського суспільства [3, с.118]. Так, американський соціолог Талкот Парсонс вказує, що фактична ефективність правових систем з притаманною їм справедливістю, багато в чому залежить від отриманої ними моральної підтримки [1, с.367]. Поява правових норм привела до збільшення стабільності та неперервності культури, бо вони чітко визначають правила поведінки і конкретизують цінності. Співвідношення порцій правових та моральних норм, в яких втілено ціннісні орієнтації людей, залежить від рівня розвитку суспільства. На думку Т.Парсонса, у суспільствах з високим рівнем розвитку основна частина нормативно-ціннісної системи має правовий статус. «Але правова система ніколи не вичерпує собою всього нормативного регулювання, тому важливе значення завжди має маса інших не правових санкцій... Норми, що мають правовий статус, санкціонуються не лише правовими, але й іншими способами, а неправові норми буває, що й примусово впроваджуються в життя» [1, с.367]. Внутрішня та зовнішня багатосаровість структури правових і моральних вимог знаходять відображення в ціннісних принципах та орієнтаціях людей, в культурній та світоглядній самоідентифікації учасників соціального спілкування. Право і мораль – це мірила індивідуальної та групової поведінки в конфліктних ситуаціях, масштаб і засіб підтримки певного порядку відносин.

Природне право – це місце де зустрілись право і мораль, де ціннісні регулятори узгоджуються з вимогами справедливості, свободи, рівності. Теорії природного права представляють ту частину змісту правового виховання, в якій гармонійно поєднані правові та моральні цінності. Метою правового виховання є усвідомлення цінності свободи для себе в правовому просторі. В моралі ж представлена свобода, розуміння та переживання її

абсолютної цінності як умови буття та мети для інших, інколи навіть у вигляді пожертвування власними інтересами, а в праві – більше цінність та благо для себе. Разом з тим вищі цінності права й моралі мають схожі ознаки. Так, цінність свободи, наприклад, втілена і в моралі, і в праві. Спільними для моралі та права є, також, цінності справедливості та рівності. Ці цінності в процесі правового виховання спочатку засвоюються як моральні, а вже потім сприймаються правом. Але, згодом, вони набувають самостійних ознак. На зміну схожості на рівні вищих духовних цінностей приходять своєрідність та самостійність внаслідок впровадження на більш низьких рівнях норм, принципів, відносин. Слід врахувати й те, що мораль має два рівні свого існування: один – регулятивний, а інший – рівень духовних ідеалів. На регулятивному рівні право й мораль співіснують як суверенні, рівновеликі феномени. Духовною ж суттю моралі є формулювання вищих категорій світу, а також надання максимального духовного статусу тим чи іншим явищам зовнішнього світу. Право в цьому сенсі зумовлюється мораллю, її вищими ідеалами та цінностями.

Література

1. Американская социология: перспективы, проблемы, методы / Пер. с англ. В.В.Воронин, Е.В.Зиньковский, Ред.: Г.В.Осипов (Вступ. ст.) М.: Прогресс, 1972. – 392 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Г.В.Ф.Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
3. Графский В.Г. Право и мораль в истории: проблемы ценностного подхода / В.Г.Графский // Государство и право. – 1998. - №8. – С. 114-119.
4. Гусев А.Н. Требование общечеловеческой морали – необходимый компонент любой правовой системы / А.Н.Гусев // Органы внутренних дел на пути к правовому государству: Сб. трудов / Под общ. ред. В.П.Сальникова. – СПб., 1993. – Вып. 1. – С. 22-25.

5. Жуков В. Н. Право как ценность / В. Н. Жуков // Государство и право, 2010. — № 1. — С. 21-34
6. Карась А. Г. Співвідношення понять «цінність права» і «правова культура» / А. Г. Карась // Держава і право. — 2011. — Вип. 52. — С. 80-86.
7. Мартышин О. В. Нравственные основы теории государства и права / О. В. Мартышин // Государство и право. — 2005. — № 7. — С. 5–12.
8. Оніщенко Н. М. Аксіосфера сучасної держави та сприйняття права в суспільстві: проблеми теорії / Н. М. Оніщенко // Проблеми філософії права. Том VI-VII. — Київ-Чернівці: Рута, 2008-2009. — С. 42-49.
9. Тугаринов В.П. Природа, цивилизация, человек / В.П.Тугаринов. — СПб.: Питер, 2001. — 124 с.
10. Черних Є. М. Цінність об'єктивного і суб'єктивного права / Є. М. Черних // Держава і право. — Випуск 29. — 2005. — С. 89-95.